

СУБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАВОМОЧНОСТІ В РЕАЛІЯХ УКРАЇНИ

SUBJECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY IN ECONOMIC ACTIVITY: GENERAL ASPECTS OF LEGAL PERSONALITY IN THE REALITIES OF UKRAINE

Шокін Р.Г., доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри господарського та трудового права

Навчально-наукового інституту права ім. князя Володимира Великого

ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

ORCID: 0000-0002-0836-8315

Статтю присвячено дослідженню правомочності суб'єктів інтелектуальної власності в господарській діяльності, яке здійснено на основі аналізу наукової літератури та положень щодо права інтелектуальної власності в чинному законодавстві.

У процесі дослідження розглянуто загальні принципи правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. З'ясовано, що ключові положення права інтелектуальної власності розкриваються в Цивільному кодексі України, але вони недостатньо розроблені в господарському законодавстві. Водночас, тенденції світового розвитку суспільства визначаються такими факторами як результати інтелектуальної діяльності в господарській діяльності, що обумовлює потребу врахування права інтелектуальної власності в господарському законодавстві. Акцентовано увагу на проблематиці спадкування винахідницьких і патентних прав, що здійснюється за загальним порядком та відбувається як за законом, так і за заповітом. Проаналізовано нинішній стан справ стосовно правомочності суб'єктів інтелектуальної власності відповідно до чинного законодавства.

Автором запропоновано внесення ряду змін та доповнень до чинного законодавства щодо правомочності суб'єктів господарювання у сфері інтелектуальної власності. Серед іншого, запропоновано доповнити Господарський кодекс України статтею, присвяченою суб'єктам права інтелектуальної власності. До таких варто відносити як творців інтелектуальної власності, так і тих суб'єктів, які набули права власності відповідно до закону або за договором. Крім того, суб'єктом права інтелектуальної власності може виступати держава.

В контексті актуалізації майбутніх досліджень, окреслено проблемні моменти і прогалини у нормативно-правових актах, що потребують подальшого опрацювання.

Ключові слова: інтелектуальна власність, правове регулювання відносин, суб'єкт права інтелектуальної власності, суб'єкт господарювання, правомочність суб'єктів господарювання.

The article is devoted to the study of the legal personality of intellectual property subjects in economic activity, which is carried out on the basis of the analysis of scientific literature and provisions on intellectual property law in the current legislation.

In the course of the research the general principles of legal regulation of relations in the field of intellectual property are considered. It was found that the key provisions of intellectual property rights are disclosed in the Civil Code of Ukraine, but they are insufficiently developed in economic legislation. At the same time, the trends of world development of society are determined by such factors as the results of intellectual activity in economic activity, which necessitates the consideration of intellectual property rights in economic legislation. Emphasis is placed on the issue of inheritance of inventive and patent rights, which is carried out in the general order and occurs both by law and by will. The current state of affairs regarding the competence of intellectual property entities in accordance with current legislation is analyzed.

The author proposes to make a number of changes and additions to the current legislation on the legal personality of economic entities in the field of intellectual property. Among other things, it is proposed to supplement the Commercial Code of Ukraine with an article on the subjects of intellectual property rights. These include both the creators of intellectual property and those who have acquired property rights under the law or contract. In addition, the state may be the subject of intellectual property rights.

In the context of updating future research, the problematic points and gaps in regulations that need further elaboration are outlined.

Key words: intellectual property, legal regulation of relations, subject of intellectual property law, business entity, legal personality of business entities.

Постановка проблеми у загальному вигляді

Сучасне суспільство, в силу об'єктивних законів свого розвитку та під тиском ряду факторів, дедалі більше набуває ознак інформаційної цивілізації, яка вже давно вийшла за рамки провідних країн світу і проявляє себе на глобальному рівні. Поступове переміщення активності людства у віртуальний простір, поширення застосування технологій віртуальної та доповненої реальності, свідчать про черговий якісний перехід, який відбувається вже сьогодні. І особливу роль у цих процесах відіграє інтелектуальна діяльність, що стимулюється можливістю набуття та реалізації права інтелектуальної власності, в тому числі у формагах, нечуваних раніше.

Водночас, становлення України як демократичної, правової держави, що розбудовується на засадах людиноцентризму, вимагає як впровадження надбань найбільш розвинених держав світу, так і розробки нових підходів до реалізації прав і свобод людини, розкриття творчого потенціалу своїх громадян, що дуже яскраво відображає себе саме в можливостях реалізації правомочності суб'єктами інтелектуальної власності. Все це й обумовлює актуальність дослідження загальних аспектів правомочності суб'єктів інтелектуальної власності в господарській діяльності.

Огляд досліджень тематики у вітчизняній правовій науці.

Окремі аспекти діяльності суб'єктів інтелектуальної власності розглядали в своїх працях такі вітчизняні дослідники як В. В. Джунь, Л. А. Жук, І. Л. Жук, С. М. Клейменова, П. С. Матвеєв, О. М. Неживець, В. О. Семків, В. С. Щербина, В. Б. Юскаєва.

Водночас, проблематика правомочності суб'єктів інтелектуальної власності в господарській діяльності досі лишається недостатньо дослідженою.

Мета публікації: дослідження правомочності суб'єктів інтелектуальної власності в господарській діяльності на основі аналізу наукової літератури та положень щодо права інтелектуальної власності в чинному законодавстві.

Основний зміст дослідження

Безпосередньо предметом правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності виступають майнові і особисті немайнові відносини, що складаються у сфері інтелектуальної діяльності на господарсько-правових засадах. При цьому відносини у сфері інтелектуальної діяльності можна поділити на групи: відносини, що складаються у процесі інтелектуальної діяльності (тобто

ті, які виникають у момент, коли ще немає власне об'єкта інтелектуальної власності, і формуються між замовником створення об'єкта інтелектуальної власності і творцем цього об'єкта, або ж між роботодавцем і працівником, що створює об'єкти інтелектуальної власності в межах реалізації своїх посадових обов'язків); відносини, що складаються у процесі правової охорони інтелектуальної власності (виникають у процесі здійснення охорони права інтелектуальної власності та передбачають охорону вже готового результату інтелектуальної діяльності, який було визнано в установленому порядку об'єктом інтелектуальної власності).

Стаття 154 Господарського кодексу України «Регулювання відносин щодо використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності» передбачає, що відносини, пов'язані з використанням у господарській діяльності та охороною прав інтелектуальної власності, регулюються цим Кодексом та іншими законами [1]. Крім того, до відносин, пов'язаних з використанням у господарській діяльності прав інтелектуальної власності, застосовуються положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом та іншими законами. Водночас, господарська діяльність відрізняється від цивільно-правових відносин, а тому відсилення законотвора до положень цивільного законодавства є спірним та не врегульовує в повній мірі господарські правовідносини.

Визначення терміну «суб'єкт господарювання» широко представлено в науковій літературі з господарського права. Так, Л. А. Жук, І. Л. Жук та О. М. Неживець зазначають, що суб'єкти господарського права – це учасники господарських правовідносин, які на основі юридично відособленого майна безпосередньо здійснюють передбачену законодавством і статутом господарську чи управлінську діяльність [2, с. 9-10]. О. М. Вінник пише, що суб'єкти господарського права (господарських правовідносин) – це учасники господарських правовідносин, що безпосередньо здійснюють господарську діяльність або управляють такою діяльністю, створені у встановленому законом порядку, мають необхідне для здійснення такої діяльності майно і володіють господарською правосуб'єктністю [3, с. 59]. В. С. Щербина, пропонуючи визначення суб'єкта господарювання відсилає до ч.1 статті 55 Господарського кодексу України, де суб'єктами господарювання визначені учасники господарських правовідносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків передбачених законодавством [4, с. 95].

У теорії права, як зазначає авторський колектив академічного курсу «Право інтелектуальної власності», прийнято вважати суб'єктом права того, хто може мати права; того, хто може бути носієм права. Найбільш загальним визначенням суб'єкта права є таке: «суб'єкт права – це людина або організація чи інше соціальне утворення, які законом наділені здатністю мати суб'єктивні права та нести юридичні обов'язки і, отже, бути учасниками правовідносин» [5, с. 198]. Зараз на земній кулі немає людини, яка б не була суб'єктом права. Безправних суб'єктів не буває.

Суб'єкти права інтелектуальної власності поділяються на дві основні групи, доповнює колектив авторів навчального посібника «Інтелектуальна власність». Перша група – це передусім творці інтелектуальної власності. Творцями можуть бути тільки фізичні особи – люди, творчою працею яких створюється інтелектуальна власність. Другу групу суб'єктів права інтелектуальної власності складають як фізичні, так і юридичні особи, які самі не створювали об'єктів права інтелектуальної власності, але вони стали суб'єктами цього права згідно із законом або договором [6, с. 14]. При цьому, суб'єктом права інтелек-

туальної власності може бути також і держава в особі її органів.

Водночас, чинне законодавство України про інтелектуальну власність авторами визнає лише творців творів у галузі науки, літератури і мистецтва, а також творців промислових зразків, як зазначає авторський колектив академічного курсу «Право інтелектуальної власності». Автором може бути лише людина, що свідомо створює той чи інший об'єкт інтелектуальної власності [5, с. 198]. Як свого часу зауважив колектив авторів навчального посібника «Інтелектуальна власність» автором будь-якого творіння вважається лише той, хто власною творчою працею створив той чи інший результат інтелектуальної творчості. Саме творчий характер праці творця, що втілюється у творі, – це єдиний і універсальний критерій для виникнення права авторства на твір. Той чи інший результат творчої діяльності може бути створений не одним автором, а двома або кількома [6, с. 16]. Такий вид співучасті у створенні цього результату прийнято називати співавторством: коли неможливо виділити працю кожного співавтора – нероздільне співавторство. Воно властиве авторському праву, але здебільшого властиве науково-технічній творчості; коли складові частини чітко визначені і відомо, хто із співавторів створив ту чи іншу частину, – роздільне співавторство.

Відповідно до чинного законодавства України про інтелектуальну власність, переважна більшість творчих результатів створюються в порядку виконання службового завдання. Наприклад, Закон України «Про авторське право і суміжні права» проголошує, що твір належить роботодавцю лише за умови, що автор перебуває в трудових відносинах з ним [7], а Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» визначає правовий режим роботодавця. Роботодавцеві належить об'єкт промислової власності лише за умови, що він створений автором, який перебуває в трудових відносинах з ним і з винахідником укладений письмовий договір щодо розгляду та умови виплати йому (його правонаступнику) відповідної винагороди [8]. Тобто право інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належить творцеві і роботодавцю спільно, не означає, що це право належить їм порівну. Очевидно, при визначенні часток у спільному праві слід підтримати позицію авторського колективу академічного курсу «Право інтелектуальної власності», та враховувати певні чинники – внесок сторін у створення цього об'єкта, обсяг матеріальних витрат роботодавця, творчий внесок творця, передбачуваний дохід від використання даного об'єкта тощо [5, с. 203-205]. При цьому особисті немайнові права автора будь-якого досягнення інтелектуальної діяльності в усіх випадках належать автору, адже вони невідчужувані. Тобто суб'єктами авторського права можуть бути не лише автори, а й інші особи. Серед них особливе місце посідають так звані «інші особи», яким належить право на будь-який об'єкт інтелектуальної власності за законом. Це, за загальним правилом – юридичні особи, але не виключено, що ними можуть бути й фізичні особи. Мова йде про роботодавців [6, с. 18].

Суб'єктами права інтелектуальної власності стаття 421 Цивільного кодексу України визначає творця (творців) об'єкта права інтелектуальної власності (автора, виконавця, винахідника тощо) та інших осіб, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до цього Цивільного кодексу України, іншого закону чи договору [9]. Проте в Господарському кодексі України подібна стаття відсутня. Глава 16 Господарського кодексу України [1] закріплює порядок використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності, починаючи із статті 154 «Регулювання відносин щодо використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності». Причому наступні

статті розкривають правомочності суб'єктів господарювання щодо об'єктів патентних правовідносин. Лише в статті 159 «Правомочності суб'єктів господарювання щодо комерційного найменування», законодавець надає визначення суб'єкта господарювання [1]. На переконання автора, визначення суб'єкта господарювання та його характеристику доречно було б перемістити на початок глави 16 Господарського кодексу України, адже вона деякою мірою стосується й правомочностей щодо використання винаходу, корисної моделі та промислового зразка, а також порід тварин та сортів рослин.

Суб'єктами права інтелектуальної власності є заявники. У переважній більшості випадків заявники стають суб'єктами права інтелектуальної власності на результат інтелектуальної, творчої діяльності, який ними заявляється як об'єкт інтелектуальної власності. Але вони залишаються суб'єктами правовідносин у сфері інтелектуальної діяльності і в тих випадках, коли з тих чи інших причин суб'єктами права інтелектуальної власності вони не стали. Суб'єкт права на заявку свого творіння вступає у різні правовідносини з іншими суб'єктами [5, с. 207]. Заявником можуть бути як юридичні особи, так і (за певних умов) фізичні особи – громадяни України, громадяни зарубіжних країн і особи без громадянства.

Окремої уваги заслуговує бачення проблеми деякими зарубіжними дослідниками, зокрема – О. П. Сергеевим. Середі іншого, він доволі слушно зазначає, що спадкування винахідницьких і патентних прав здійснюється за загальним порядком та відбувається як за законом, так і за заповітом. При спадкуванні авторських прав до спадкоємців переходять не всі права автора відповідної розробки, а лише ті, які забезпечують майнові інтереси спадкоємців. До них відносяться права на подання заявки, на видання патенту і на отримання винагороди або компенсації, якщо патент має право отримати роботодавець померлого автора. Особисті майнові права творця розробки, а саме право авторства і право на авторське ім'я, за спадком не переходять і погашаються смертю автора [10, с. 399]. Це, звичайно, не означає, що авторство та інші особисті немайнові права померлого винахідника не охороняються після його смерті. Навпаки, вони охороняються безстроково, але вже не в якості суб'єктивних прав, а в якості суспільно значимого результату. На переконання автор, така позиція дослідника заслуговує на підтримку. Зокрема, твердження, що суб'єктами права інтелектуальної власності можуть бути також спадкоємці, інші фізичні і юридичні особи, до яких право інтелектуальної власності переходить згідно з законом чи договором, а також держава.

Враховуючи вищезазначене, главу 16 «Використання у господарській діяльності прав інтелектуальної влас-

ності» Господарського кодексу України необхідно доповнити статтею 155-1 «Суб'єкти прав інтелектуальної власності у господарській діяльності» у редакції:

1. Суб'єктами права інтелектуальної власності є: творці інтелектуальної власності; суб'єкти цього права згідно з законом або договором.
2. Творцями є фізичні особи – люди, творчою працею яких створюється інтелектуальна власність;
3. Суб'єктами права інтелектуальної власності є фізичні і юридичні особи, які самі не створювали об'єктів права інтелектуальної власності, якщо вони стали суб'єктами цього права згідно з законом або договором (роботодавці, заявники, правонаступники);
4. Суб'єктом права інтелектуальної власності може бути держава.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Наразі ключові положення права інтелектуальної власності містяться в Четвертій книзі Цивільного кодексу України, але вони недостатньо розроблені в господарському законодавстві. Натомість, тенденції світового розвитку суспільства визначаються такими факторами як результати інтелектуальної діяльності в господарській діяльності. Тому, в сучасних умовах необхідна активна увага до розвитку інтелектуальної, творчої діяльності саме фахівців із господарського права.

В контексті дослідження, доречними видаються зміни та доповнення до Господарського кодексу України. Так, зокрема, визначення суб'єкта господарювання, наведене у статті 159 «Правомочності суб'єктів господарювання щодо комерційного найменування», доречно було б перемістити на початок глави 16, адже вона деякою мірою стосується й правомочностей щодо використання винаходу, корисної моделі та промислового зразка, а також порід тварин та сортів рослин.

Крім того, главу 16 «Використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності» Господарського кодексу України необхідно доповнити статтею 155-1 «Суб'єкти прав інтелектуальної власності у господарській діяльності» з деталізацією переліку таких суб'єктів.

Водночас, запропоновані зміни та доповнення до нормативно-правових актів в сфері правомочності суб'єктів інтелектуальної власності в господарській діяльності вирішують лише окремі проблемні моменти. Дослідникам варто звернути увагу на способи використання об'єкта права інтелектуальної власності, які визначаються чинним законодавством України. Поле для подальших досліджень і розробок у сфері правомочності суб'єктів інтелектуальної власності в господарській діяльності є надзвичайно широким, актуальність же їх в умовах бурхливого розвитку інформаційного суспільства тільки зростатиме.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, Ст.144. (зі змінами).
2. Жук Л.А. Господарське право. Навчальний посібник / Л.А. Жук, І.Л. Жук, О.М. Неживець. Київ: *Кондор*, 2007. 400 с.
3. Віник О.М. Господарське право. Курс лекцій / О.М. Віник. Київ: *Атіка*, 2004. 624с.
4. Щербина В.С. Господарське право. Підручник. -3-те вид., переоб. доп. / В.С. Щербина. Київ: *Юрінком Інтер*, 2007. 656с.
5. Право інтелектуальної власності. Академічний курс. / За ред. доктора юридичних наук, професора, академіка АПРН України О.Л. Підпригори, доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АПРН України О.Д. Святоцького. / Вид. друге, перероблене та доповнене. Київ. *Концерн «Видавничий Дім»*. 2004. 672 с.
6. Інтелектуальна власність. Навчальний посібник для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання у двох частинах. Частина 1 / За загальною редакцією В.Б. Юскаєва. Суми. *Видавництво СумДУ*. 2009. 158с.
7. Про авторське право і суміжні права. Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII. // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 13. Ст.64 (зі змінами).
8. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. Закон України від 15 грудня 1993р. // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 7. Ст.32. (зі змінами).
9. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40-44, Ст.356. (зі змінами)
10. Сергеев О.П. Право інтелектуальної власності у Російській Федерації. Підручник / О.П. Сергеев. Москва, «*Теис*», 1996. 704 с.